

67.9(49КР)401
М-19

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ**

МАЛІМОН Віталій Іванович

УДК 316.7; 342.915:351.85

**КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ
ЯК ЧИННИК РЕФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА**

25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

Івано-Франківськ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національній академії державного управління при Президентіві України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор **СКУРАТІВСЬКИЙ Віталій Андрійович**, Національна академія державного управління при Президентіві України, професор кафедри соціальної і гуманітарної політики;

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління, доцент **ПЕТРОВСЬКИЙ Петро Михайлович**, завідувач кафедри публічного адміністрування та іноземних мов Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України;

кандидат наук з державного управління **МИСІВ Любомир Володимирович**, головний консультант Головного управління з гуманітарних і суспільно-політичних питань Адміністрації Президента України.

Захист відбудеться «08» липня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.052.07 Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу за адресою: 76010, м. Івано-Франківськ, вул. Короля Данила, 13, к. 12-21.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу за адресою: 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15.

Автореферат розісланий «07» червня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'A.V. Mazak'.

А.В. Мазак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах головним ресурсом розвитку та модернізації будь-якої країни, провідним чинником її конкурентоспроможності стає людський капітал, основою формування якого є нова якість життя людини. Йдеться про нову соціокультурну політику держави, спрямовану на розвиток, орієнтовану на максимальне розкриття потенціалу кожної людини, створення гідних умов для реалізації усіх її інтелектуальних і творчих можливостей.

Культурна політика стає однією з найважливіших соціально-політичних функцій держави, яка покликана регулювати внутрішнє життя суспільства. Культурні чинники мають велике значення для створення гармонійного соціального середовища, підвищення його інтелектуально-духовного потенціалу, утвердження гуманітарного спрямування державної політики. Приведення цих чинників в дію потребує роботи механізмів зворотного зв'язку, адже культура й держава є взаємопов'язаними та взаємозалежними системами.

Для формування та здійснення державної культурної політики України пріоритетними завданнями стають розробка пропозицій щодо стратегічних напрямів розвитку національної культури, стимулювання культурного процесу, розвитку соціальної та ринкової інфраструктури галузі культури, забезпечення ефективного управління галуззю, зміцнення матеріально-технічної бази культури, розширення міжнародного культурного співробітництва, розвитку культурних зв'язків з країномовним світом. Підтримка національної програми державотворення потребує узгодження парадигми державного управління культурним процесом з сучасними тенденціями розвитку українського суспільства.

Забезпечення культурних прав громадян, збереження та розвиток культурної самобутності нації, формування конкурентоспроможності національної культури й участі України в міжкультурних обмінах у сучасному світі потребує інтенсифікації розвитку національного сектору культурних індустрій.

Культурна політика, що розробляється і впроваджується на різних рівнях управління, має дати чіткі відповіді на питання: яким чином, за допомогою яких ресурсів і в які періоди можуть бути реалізовані цілі і вирішені завдання культурного, соціального і економічного розвитку країни.

Культурна політика має стати визначальною складовою нашої євроінтеграційної стратегії.

Усе перелічене, а також відсутність монографічних праць, присвячених дослідженню проблем правового регулювання управління у сфері культури, визначенню напрямів удосконалення законодавства про культуру, організації діяльності органів державного управління у сфері культури, аналізу форм і

методів їх роботи, обґрунтуванню пропозицій стосовно модернізації управління цією сферою відповідно до міжнародних стандартів, обумовило актуальність дисертаційного дослідження.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблемам соціокультурного розвитку суспільства в різні історичні епохи приділяли увагу зарубіжні й українські дослідники, зокрема: Х. Бхабха, М. Кастельс, З. Краснодембський, Ч. Лендрі, С. Манді, Ф. Матарассо, А. Перотті, В. Біблер, М. Каган, С. Кримський, М. Мамардашвілі, А. Моль, М. Попович, О. Флієр, В. Шейко. Окремі теоретичні аспекти функціонування культури розглядають А. Арнольдс, Е. Баллер, Л. Демін, Дж. Лалл, Б. Малиновський, К. Манхейм, А. Пеліпенко, П. Сорокін та інші. Вагомий внесок у дослідження різних аспектів впливу чинника культури на суспільство і державу зробили українські науковці: В. Андрущенко, Ю. Богуцький, О. Гриценко, Л. Губерський, В. Дзоз, І. Дзюба, М. Жулинський, С. Здіорук, В. Карлова, М. Киришко, Б. Парахонський, А. Свідзинський, В. Солодовник, А. Філіна, С. Чукут та інші.

Теоретичні та методологічні розробки теорії державного управління й регулювання суспільних процесів містяться у роботах вітчизняних і зарубіжних учених: В. Бакуменка, Т. Безверхнюк, Т. Бутирської, І. Воронова, І. Грицяка, Д. Дзвінчука, Ю. Друка, І. Зварича, Я. Клейнера, О. Лазор, Н. Міхєєвої, М. Моїсєєва, П. Надолішного, М. Осійчук, А. Пал Леслі, П. Петровського, В. Погорілка, В. Ребкала, В. Скрипничука, В. Скуратівського, Ю. Сурміна, В. Тертичка, В. Трощинського, В. Фадеєва, Ю. Шарова та інших, які відіграли важливу роль у формуванні концепції даної дисертаційної роботи.

Третю велику групу наукових розробок складають дослідження теоретико-методологічних засад та визначення окремих аспектів державного регулювання сфери культури у сучасних умовах таких учених, як: В. Андрущенко, О. Батіщева, Р. Вільямс, Л. Востряков, Е. Гідденс, О. Гриценко, І. Дзюба, С. Дрожжина, М. Жулинський, В. Карлова, С. Кіндзерський, Т. Ковальчук, М. Кравченко, О. Кравченко, В. Лісовий, Д. Лузлі, Л. Мисів, В. Федь, Н. Фесенко, Р. Фішер, Г. Чміль, С. Чукут, В. Шейко та інших. Слід також підкреслити наукову і практичну значущість досліджень таких аналітиків культурної політики сучасних країн світу, як А. Аппадурі, О. Гриценко, М. Драгічевіч-Шешіч, Ф. Кольбер, Дж. Шустер та інші.

В останні роки з'явилися дисертаційні дослідження (В. Бакальчук, О. Батіщева, С. Дрожжина, О. Задохайло, І. Ігнатченко, В. Карлова, С. Кіндзерський, С. Копачька, В. Михайлович, Н. Фесенко, С. Чукут та інші), в яких розкриваються різні аспекти культурної політики.

Утім, слід констатувати, що комплексних досліджень культурної політики держави як фактора трансформації соціокультурного середовища в

контексті реформування українського суспільства, що відповідає умовам децентралізації державного управління і реалізації актуальних завдань державної політики в сучасних умовах не проводилося. В науковій літературі з державного управління переважає структурно-аналітичний підхід до проблеми організації і діяльності органів управління культурою, проте бракує спеціальних наукових розробок змістовно-функціонального аспекту діяльності цієї управлінської системи в Україні, схематично, а то й непослідовно використовується світовий досвід управління секторами сфери культури.

Водночас системний аналіз сучасної наукової літератури з питань державного управління засвідчує, що в науковому плані проблема культурної політики держави як чинника суспільних трансформацій на сьогодні залишається дослідженою ще недостатньо, що підтверджує актуальність обраної теми роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась на кафедрі соціальної і гуманітарної політики Національної академії державного управління при Президентові України в межах теми науково-дослідних робіт «Дослідження концептуальних основ державної політики в соціогуманітарній сфері як напряму для професійної діяльності фахівців публічного управління» (номер державної реєстрації 0109U003004) комплексного наукового проекту «Державне управління та місцеве самоврядування». Роль автора дисертації як співвиконавця полягала у дослідженні проблем функціонування та розвитку культури як чинника модернізації українського суспільства, визначенні цілей, пріоритетних напрямів, завдань та заходів реалізації культурної політики держави, у тому числі на регіональному рівні.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є науково-теоретичне обґрунтування системи й основних механізмів здійснення культурної політики держави та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів їх удосконалення в Україні. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- здійснити аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової літератури, стану дослідженості проблеми в теорії державного управління, на основі якого обґрунтувати зміст феномена культури як чинника суспільних трансформацій;
- визначити сутність та основні складові культурної політики держави;
- дослідити зарубіжний досвід державного управління у сфері культури і з'ясувати можливості його використання у вітчизняній практиці;
- проаналізувати стан нормативно-правового забезпечення державної культурної політики в Україні;
- розкрити інституційні та фінансово-економічні засади реалізації державної політики у сфері культури в Україні;

- виявити основні недоліки й проблеми культурної політики в Україні;
- розробити практичні рекомендації щодо напрямів оптимізації механізмів організаційного, правового та фінансового забезпечення державного регулювання розвитку сфери культури.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення управлінської діяльності у сфері культури.

Предмет дослідження – особливості й механізми реалізації культурної політики держави як детермінанти суспільних трансформацій.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що цілісне дослідження сутності та особливостей реалізації культурної політики держави в сучасних умовах дасть змогу визначити основні напрями її оптимізації, засоби і механізми реалізації, адекватні тим процесам і тенденціям, що спостерігаються у культурному житті суспільства.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, на основі використання яких одержано наукові й практичні результати. Для всебічного дослідження проблеми використано такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, метод порівняння, єдності історичного та логічного, органічної єдності теорії і практики тощо.

Для вирішення поставлених завдань дослідження у роботі використано такі методи пізнання: історико-дискретний та логічний – для аналізу розвитку понять «державне регулювання», «культура», «культурна політика держави» у наукових працях з державного управління, філософії, менеджменту, історії культури, культурології; аналізу і синтезу – для обґрунтування необхідності та розкриття сутності державного регулювання сфери культури, а також для вивчення сучасної законодавчої бази України, що регламентує функціонування цієї сфери; порівняльного аналізу – для зіставлення характеристик культурної політики окремих країн; структурно-функціональний – для дослідження організаційної структури органів управління культурою; моделювання – для розробки рекомендацій щодо оптимізації наявних та впровадження нових ефективних механізмів та напрямів державного управління, які б забезпечили повноцінний розвиток культури у нових умовах.

Теоретичною та інформаційною базою дисертаційного дослідження слугували фундаментальні положення сучасної теорії державного управління, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань функціонування й розвитку культури, регулювання соціокультурних процесів, нормативно-правові акти, аналітичні та статистичні матеріали, результати соціологічних досліджень провідних наукових установ у цій сфері.

Обрана методологія дала можливість здійснити комплексний аналіз поставлених завдань, зробити теоретичні узагальнення та запропонувати практичні рекомендації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертаційній роботі комплексно досліджуються теоретичні засади та напрями удосконалення механізмів державного регулювання сфери культури. Конкретні положення, що визначають наукову новизну отриманих результатів, полягають у тому, що у дисертаційній роботі

уперше:

- культура як об'єкт державного управління визначається як складно-структурована, динамічна система, розвиток якої здійснюється відповідно до синергетичних закономірностей та цілеспрямованого регулюючого впливу з боку держави та її інститутів;

- культурна політика держави розглянута як дієвий чинник трансформації соціокультурного середовища, який за допомогою духовно-мотиваційного механізму особистості формує новий якісний стан соціальної ідентичності, а також як умова реалізації духовного потенціалу особистості, її сутнісних сил, формування цілісного національно-культурного простору та розвитку вітчизняних культурних індустрій;

удосконалено:

- існуючі підходи щодо розробки ефективного організаційно-функціонального механізму державного регулювання культури, спрямованого на забезпечення оптимального співвідношення централізаційних і децентралізаційних засад в державному регулюванні сфери культури;

- напрями реформування законодавчої бази розвитку культури на основі виявлення низки проблем і суперечностей у чинній нормативно-правовій базі державного регулювання сфери культури, а також урахування зарубіжного досвіду;

- обґрунтування необхідності розробки та впровадження комплексної програми державного протекціонізму національних культурних індустрій, заохочення інвестицій в цей сектор економіки; стимулювання виробництва національного культурного продукту через державне замовлення, систему пільгового оподаткування та налагодження багатоканальної системи фінансування культури.

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування ролі національної культури в розбудові громадянського суспільства в Україні;

- уточнення змісту поняття «культурна політика держави», його складових та місця в теорії державного управління;

– аналіз пріоритетів, завдань і принципів державного регулювання сфери культури в Україні та їх впливу на удосконалення форм і методів діяльності на регіональному рівні;

– систематизація моделей культурної політики, в результаті якої обґрунтовано рекомендації щодо використання зарубіжного досвіду при розробці вітчизняної системи державного регулювання сфери культури.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, висновки і рекомендації дослідження можуть бути використані у науково-дослідницькій і викладацькій роботі, при підготовці лекційних курсів і семінарських занять з актуальних питань державного управління у сфері культури, освіти, соціальної та гуманітарної політики. Запропоновані рекомендації доцільно використати у практичній діяльності центральних та місцевих органів державного управління у сфері культури й освіти, у діяльності відповідних неурядових громадських організацій, у розробці нових та доповнених наявних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють внутрішні та зовнішні культурні відносини, а також обмін культурними товарами та послугами.

Окремі наукові положення дисертаційного дослідження використані:

– у практичній роботі управління культури Івано-Франківської обласної державної адміністрації, зокрема в частині вдосконалення зв'язків з громадськістю, розробці програми «Культура Прикарпаття на 2011-2016 рр.» та підготовці окремих культурних проєктів в Івано-Франківській області (акт про впровадження від 10.10.2010 р.);

– у навчальному процесі, зокрема при проведенні тематичних семінарів на теми : «Підготовка проєктів і програм розвитку місцевого самоврядування», «Залучення громадян до прийняття рішень органами місцевого самоврядування», «Техніка комунікації та ведення переговорів» для слухачів Івано-Франківського обласного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій (довідка від 15.11.2010 р. № 96);

– у навчально-виховному процесі факультету управління та інформаційної діяльності ІФНТУНГ при підготовці магістрів державної служби та бакалаврів спеціальності «Документознавство і інформаційна діяльність». Зокрема, розроблені теоретико-методологічні підходи щодо державного регулювання соціогуманітарної сфери використовуються при викладанні дисциплін «Вступ до спеціальності», «Державне управління», «Соціальна і гуманітарна політика» для магістрів денної, заочної і заочно-дистанційної форм навчання, а також для написання дипломних та магістерських робіт (довідка від 18.11.2010 р. № 115).

Розроблені теоретико-методологічні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути використані:

– у діяльності Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України як теоретико-методологічна основа оптимізації процесу демократичного врядування в Україні, формування стратегічних завдань соціального і гуманітарного розвитку суспільства;

– у роботі центральних, регіональних і місцевих органів державної влади в частині формування програм соціально-економічного та культурного розвитку суспільства і окремих громад, забезпечення дотримання культурних прав і свобод людини і громадянина, підвищення стану культурної безпеки та умов використання людського потенціалу;

– у наукових дослідженнях проблем державного управління, навчальних закладах та структурах підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування в частині посилення гуманітарного змісту державної політики України.

Особистий внесок здобувача. Основні узагальнення, положення та методологічні розробки в межах дисертаційного дослідження, зокрема ті, що характеризують його наукову новизну, практичне значення та одержані результати, одержані дисертантом одноосібно. Дисертація є самостійною, роботою, виконаною впродовж навчання в аспірантурі у 2005–2009 рр.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана, обговорена та схвалена на розширеному засіданні кафедри соціальної і гуманітарної політики Національної академії державного управління при Президентові України (протокол № 11 від 7 грудня 2010 р.).

Основні положення дисертації викладені у доповідях на науково-практичних конференціях за міжнародною участю: «Проблеми трансформації системи державного управління в умовах партійної реформи в Україні» (Київ, 31 травня 2006 р.), на III і IV Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2006, 2008), «Другі Міжнародні Драгомановські читання» (Київ, 2006 р.), «Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування» (Київ, 31 травня 2007 р.), «Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід» (Київ, 28 травня 2008 р.), «Демократичне врядування: наука, освіта, практика» (Київ, 29 травня 2009 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у 9 публікаціях, з них – 5 одноосібні статті у виданнях, затверджених ВАК України як фахові з державного управління.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг

дисертації становить 216 сторінок, з них 179 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 320 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету і завдання дослідження, окреслено об'єкт і предмет, а також застосовані у дослідженні методологічні підходи, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні засади дослідження культурної політики держави»* – проаналізовано стан наукового вивчення теоретико-методологічних засад культурної політики держави; на основі узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел здійснено класифікацію підходів щодо визначення поняття «культура», розкрито особливості сфери культури як об'єкта державного управління. Культура як об'єкт державного управління розглянута як цілісний комплексний процес, головним орієнтиром якого є людина, її безумовний духовний (моральний і інтелектуальний) розвиток і вдосконалення. Водночас культура як система виступає чинником змін у різних сферах суспільного життя. Сфера культури є важливим структуроутворюючим елементом суспільного розвитку, оскільки через неї здійснюються процеси створення, збереження, розповсюдження і відтворення норм та цінностей суспільства. Культура в сучасному суспільстві виступає та усвідомлюється не тільки як результат соціально-економічного і політичного розвитку, а й як необхідна умова, ключовий фактор розвитку, моральний стержень особистості та суспільства.

Культура – найважливіша складова системи гуманітарної сфери, що прямо впливає на духовний розвиток громадян

Аналіз концепцій щодо перспектив розвитку культури свідчить: тільки поєднання вітчизняного і зарубіжного досвіду дозволяє розробляти і втілювати в життя конкурентоспроможну культурну політику, адекватну сучасним умовам.

Культурна політика в широкому сенсі розглядається як сукупність принципів і норм, а також систему заходів щодо збереження, відродження, розвитку і поширення культури за допомогою різних державних і суспільних інститутів. У вузькому сенсі культурна політика – це діяльність держави в галузі культури.

Водночас доцільно визнати й зворотній зв'язок між політикою і культурою: не лише культура формує політику і політиків, але й політики (особливо впливові), а також сама політика є одними з найбільш дієвих

чинників культурних змін. Адже саме політики (вищі посадові особи) можуть суттєво вплинути на параметри розробки і відтворення культури.

Конкретний зміст культурної політики визначається взаємодією соціокультурної діяльності та її умов, суб'єктивного і об'єктивного, безпосередньою і опосередкованою діяльністю. Усвідомлення діалектики цієї взаємодії відкриває шлях до пізнання суперечностей, механізму їх становлення і тенденцій розвитку культурної політики.

Особливого значення процес вироблення культурної політики на рівні розробки стратегічних цілей та реалізації тактичних завдань набуває в умовах кардинальних суспільних перетворень, коли саме від якості і продуманості політико-управлінських рішень залежить результат тих чи інших реформ, соціальних трансформацій, їх сприйняття суспільством.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку зростає роль держави як носія історико-культурної пам'яті, генератора динамічних змін у різних сферах суспільства. Саме держава в системі відносин у сфері культури стає тією інстанцією, яка покликана інтегрувати, забезпечувати інтереси всіх суб'єктів культурного життя.

У другому розділі – *«Стан сфери культури та особливості здійснення державної політики у сфері культури в сучасних умовах»* – досліджено основні моделі культурної політики та проаналізовано організаційно-правові та фінансово-економічні засади реалізації державної політики у сфері культури України, виокремлено основні проблемні зони.

Аналіз теорії та практики реалізації культурної політики зарубіжних країн дає підстави стверджувати, що Україна при формуванні й реалізації культурної політики має дотримуватися визначених міжнародних принципів і підходів, однак в країні мусить бути створена власна модель державної культурної політики, яка б включала комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на забезпечення оптимального розвитку сфери культури, вирішення проблем її функціонування, створення умов для виконання функцій культурної політики, максимального задоволення пов'язаних з ними потреб особистості, сім'ї і суспільства в цілому, та враховувала фінансові можливості держави. При цьому доцільним є врахування напрацювань у реалізації культурної політики європейських країн, серед яких: маркетинговий підхід щодо надання культурних послуг, відстороненість держави від жорсткого впливу на культурну сферу, стимулювання недержавних форм підтримки культури, сприяння створенню й розвитку мережі добродійних організацій (фондацій, агентств, фондів), основна мета яких полягає у підтримці та розвитку культури тощо.

Національне законодавство у сфері культури – інструмент суспільного розвитку в умовах глобальних культурних трансформацій. Вплив сучасних

глобалізаційних процесів на творчість, виникнення й розвиток культурних індустрій, захист культурних прав та інтересів в епоху інформаційного суспільства вимагає трансформації національного законодавства таким чином, щоб воно було здатним забезпечити інтереси громадян відповідно до вимог сучасного суспільного розвитку.

Виходячи з проведеного аналізу правового поля функціонування сфери культури, зроблено висновок: за роки незалежності в Україні напрацьовано доволі значну законодавчу базу для культурної сфери, накопичено величезний законотворчий досвід, однак ціла низка правових проблем (неузгодженість норм різних законодавчих актів, відсутність чітких механізмів прямої реалізації зафіксованих положень, декларативність) залишаються по суті невирішеними. Законодавство про підприємництво, про приватизацію, про працю, податкова система не враховують особливостей культури, не сприяють розвиткові структур, не орієнтованих на одержання прибутку. Тому, незважаючи на наявність в Україні численних недержавних неприбуткових організацій та об'єднань, «третього сектора суспільного виробництва» фактично досі не сформовано.

Визначено, що діяльність щодо державного регулювання сфери культури, окремих культурних індустрій об'єднують загальні цілі й завдання, функції, принципи й методи. Вона має власну ієрархію уповноважених державних органів. Розподіл владних функцій у сфері культурної політики регламентується Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами.

Значну увагу приділено питанням специфіки реалізації державного регулювання розвитку сфери культури в сучасних умовах. Визначено, що культурна політика Української Держави повинна виробити гнучку стратегію розвитку, що включатиме такі складові: сприяння розвитку культурної самобутності української нації; консолідація культурних груп українського суспільства в націє- та державотворчому процесі України; реалізація прав народу, культурних груп, людини в просторі культури; унеможливлення монополізації національного культурного простору обраним колом суб'єктних груп; здійснення політики підтримки «слабких» суб'єктів культури у просторі національної культури; гарантія суб'єктності людини у просторі національної культури як найвищої суспільної цінності; орієнтація на етнокультурні корені культурної самобутності України; формування національної культурної самобутності у системі європейських ціннісних координат; розвиток національних культурних індустрій як проміжних ланок між усіма суб'єктними секторами національної культури; розробка механізму підтримки культурних ініціатив на місцевому рівні; запровадження протекціоністського податкового режиму для вітчизняних культурних індустрій тощо.

Акцентовано увагу на тому, що глибинна структурна перебудова всіх сфер життя українського народу, включення в загальноєвропейську та загальносвітову цивілізацію неможливі без концентрації громадської уваги на культуротворчій роботі, без визнання пріоритетності вирішення завдань духовного оновлення країни, формування відповідної методології і стратегічного менеджменту у сфері управління установами і закладами культури, удосконалення організаційного, правового та фінансово-економічного механізмів.

У третьому розділі – *«Шляхи вдосконалення організаційного, правового та фінансового механізмів регулювання сфери культури»* – доведено необхідність оптимізації механізмів регулювання сфери культури як підґрунтя ефективного впливу держави на суспільне життя.

Оскільки, на практиці політика з питань культури в Україні спрямована переважно на подолання негативних проявів у функціонуванні культури і доволі часто виступає реакцією на наявні негативні явища, що мають місце у цій сфері життєдіяльності суспільства, постає необхідність переходу від політики реагування на ті чи інші суспільні виклики до політики коеволюції державного регулювання культури та саморегуляції соціокультурних систем.

Наголошено на тому, що децентралізація державного управління у сфері культури має здійснюватися на основі послідовної демократизації всієї системи управління. У зв'язку з цим видається доцільним систему державного управління у сфері культури замінити на громадсько-державне управління, в якому головну роль відіграватиме громадськість: громадські, недержавні організації – творчі спілки, фонди, асоціації діячів мистецтв, національно-культурних центрів тощо. В такій моделі управління громадським структурам належатиме пріоритет у розробці державної політики і прийнятті управлінських рішень, а органи державної влади і управління залишатимуться виконавцями рішень, прийнятих демократичним шляхом.

Стратегічно важливими напрямками державної культурної політики мають стати протекціонізм та сприяння розвитку вітчизняного кіновиробництва та книговидавництва, що ґрунтується на усвідомленні їх вагомого значення в процесі світоглядно-ціннісного та духовного розвитку особистості.

Базою для створення нової системи правового регулювання культурно-мистецької сфери має стати чинний Закон України «Про культуру». На сьогодні зберігає актуальність створення ефективних протекціоністських законодавчих норм для культурних індустрій в Україні (кінематографія, книговидавництво, музична індустрія), де працюватимуть у цьому напрямку механізми податкового стимулювання національного виробника культурного продукту.

Таким чином, відстороненість держави від жорсткого впливу на культурну сферу, самостійність більшості культурно-мистецьких закладів,

підтримка (фінансова, пільгова, податкова) закладів, колективів, інституцій, принцип розподілу фінансових обов'язків, фінансова та законодавча самостійність регіонів – це позитивні кроки, які допоможуть удосконалити механізми державного регулювання сфери культури в Україні.

ВИСНОВКИ

Забезпечення культурних прав громадян, збереження та розвиток культурної самобутності нації, формування конкурентоспроможності національної культури й участі України в міжкультурних обмінах у сучасному світі потребує інтенсифікації наукових досліджень культури як детермінанти суспільних трансформацій.

На основі проведеного дослідження питань регулювання сфери культури й узагальнення його результатів зроблено ряд висновків та рекомендацій, які мають теоретичне і практичне значення.

1. У дисертації здійснено аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової літератури, на основі якого зроблено висновок, що поняття культури має різні характеристики й сутність, багатогранні аспекти, які не втратили свого значення і в наш час. Розуміння та застосування поняття «культура» у державному управлінні має свої особливості, свій специфічний кут розгляду, який визначений межами втручання держави у культурно-мистецькі процеси.

На наше переконання, інструментом дослідження трансформаційної сутності культури має стати сукупність нових підходів динамічного аналізу соціально-культурної реальності, в основу яких може бути покладений концептуальний «апарат» синергетики, органічно доповнений напрацюваннями науковців другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Культура виступає надзвичайно складною системою, що являє собою матеріалізацію духовного життя людства в його еволюційному розвитку. Концепти, ідеї, світоглядні універсалії як загальний підсумок актів переживання, розуміння та осмислення дійсності утворюють основу соціокультурного життя. У архетипах культури в концентрованій формі зафіксовані досвід народження і становлення спільності в даній культурі, специфіка її первинної, базової соціальності. Первинною соціальністю, першосмислами культури задаються основні сюжетні лінії суспільного життя. Культура здатна забезпечувати динамічні ресурси для успіху суспільного розвитку, тому вона є соціальною основою досягнення цілей суспільства і в цьому сенсі – засобом розвитку. В цьому контексті ми солідарні з Пітіримом Сорокіним, що культура виступає як гігантська суперсистема, домінанта суспільства (змінюється форма культури – змінюється і тип суспільства).

Системний характер культури представляє культурна тріада: особи (культура особи), соціальної спільноти (групова, корпоративна, класова, національна культура), соціуму в цілому (суспільна культура).

З врахуванням системного підходу сферу культури доцільно розглядати з двох взаємодоповнюючих позицій: у змістовному і функціональному аспектах. У змістовному аспекті культура є інформацією і знаннями, які генеруються в таких сферах культури як релігія, наука і технологія, мистецтво, побут і поведінка. Функціональний підхід характеризує культуру з позиції зовнішньої дії на соціальний світ, через формування у людей подібних реакцій на факти навколишнього середовища. У функціональному аспекті культура регулює людську поведінку через систему цінностей, структуру інститутів, соціальні, світоглядні і економічні норми.

Отже, роль культури є не просто важлива, вона – вирішальна. Даний постулат виступає методологічною засадою нашого наукового дослідження.

2. Визначено, що культурна політика – це складна динамічна система взаємодії державної влади, суспільства і культури (як об'єкта цієї політики). Культурна політика демократичної держави є діяльністю, що передбачає формування концептуальних уявлень про місце і роль культури в суспільному житті, виявлення пріоритетних цілей розвитку культури, створення відповідних програм розвитку культури, реалізацію програм за допомогою розподілу різних видів ресурсів.

Головним завданням культурної політики є збереження, відродження і розвиток життєвого потенціалу національної культури.

Основними складовими культурної політики є мета, завдання, принципи, об'єкти, суб'єкти, змістовне наповнення та інструментарій забезпечення.

Системність культурної політики виходить зі здатності з успіхом функціонувати в соціальному середовищі, адекватно відповідати багатоальтернативності нашого суспільного буття і реагувати на спектр нових можливостей, взаємодіяти з іншими системами. Успішне функціонування культурної системи породжує численні обслуговуючі, вторинні системи, що створює цілу ієрархію, до якої входить добре налагоджений у рамках системи інформаційний, кадровий, фінансовий обмін, утворення нових зв'язків, елементів зі своїми локальними цілями та засобами їх досягнення.

3. З'ясовано, що зарубіжний досвід державного регулювання сфери культури представлено низкою моделей: американською, британською, французькою та іншими. Зокрема, здійснена в дисертації оцінка закордонних моделей державної політики у сфері культури дозволила розробити рекомендації щодо використання позитивних елементів кожної моделі в державному регулюванні української культури. Виділено спільні риси системи законодавчих і виконавчих механізмів зазначених моделей, а саме:

- господарсько-правова самостійність більшості культурно-мистецьких закладів, відмова держави від адміністрування у взаєминах з культурною сферою;

- відмова від утримання закладів, колективів, інституцій, лише фінансова допомога конкретним культурним проектам, де некомерційним (культурним, освітнім, релігійним) організаціям забезпечується пільговий режим господарювання, а державна підтримка, як правило, не є стовідсотковою;

- законодавче й економічне (через податкові пільги тощо) стимулювання недержавної підтримки культури, сприяння виникненню й розвитку мережі недержавних організацій (фондацій, агентств, мистецьких спілок), основна мета яких полягає в підтримці та розвитку культури.

Водночас існуючі моделі культурної політики також мають свої недоліки, і запровадження якоїсь однієї із них повинно здійснюватись з урахуванням особливостей історико-культурної спадщини та тенденцій сучасного розвитку культури в Україні.

4. Аналіз законодавчого забезпечення здійснення культурної політики в Україні показав, що причина недосконалості правової бази – в її нецілісності та розмитості.

Національне культурне законодавство є тим полем наукової і практичної діяльності, на якому можна запроваджувати найкращі моделі функціонування культурної політики, створені розвиненими країнами, міжнародною правовою наукою і практикою.

Національне законодавство у сфері культури – інструмент суспільного розвитку в умовах глобальних культурних трансформацій. Вплив сучасних глобалізаційних процесів на творчість, виникнення й розвиток культурної індустрії, культурну спадщину, захист авторських прав та громадських інтересів у вік кіберкультури вимагає трансформації національного законодавства таким чином, щоб воно було здатним забезпечити інтереси громадян відповідно до вимог сучасного суспільного розвитку.

Ключовою для виведення культурної сфери з глибокої кризи є проблема реформування законодавчої бази культури, оскільки інші шляхи (зміни в адміністративних механізмах, істотне збільшення бюджетного фінансування) є або безперспективними, або нереальними в сучасних умовах. Головною метою такої правової реформи має бути створення значно сприятливіших умов господарювання для закладів культурної сфери всіх форм власності, а також нових механізмів фінансової підтримки культури. Надзвичайно потрібним є також створення режиму здорового протекціонізму щодо вітчизняної культури, який включав би пільгові ставки ПДВ на національну культурно-мистецьку продукцію, введення квот для національної аудіо- та відеопродукції на електронних ЗМІ тощо, аби забезпечити їх конкурентоспроможність.

Принциповим моментом є також визначеність векторів державної політики на концептуальному рівні, їх закріплення у відповідних нормативно-правових актах. Причому саме теоретико-прикладні та методичні розробки мають стати основою відповідних державних програмних юридичних документів – це дозволить забезпечити взаємозв'язок науки та практики, що є ключовою складовою ефективності. З метою визначення стратегічних цілей та пріоритетів культурної політики й захисту національно-культурного простору держави необхідно розробити та прийняти у статусі закону Концепцію культурної політики України.

5. Розкрито інституційні та фінансово-економічні засади реалізації державної політики у сфері культури України. Зокрема, визначено коло основних суб'єктів культурної політики з врахуванням змін, зумовлених проведенням адміністративної реформи в Україні в 2010 – на початку 2011 рр. Обґрунтовано необхідність подальшої децентралізації державного регулювання сфери культури.

Активізація культурно-мистецького життя країни, на думку автора дослідження, не лише матиме позитивні соціо-економічні наслідки для країни в цілому, а й сприятиме консолідації українського суспільства.

6. Виявлено основні недоліки (фінансування за залишковим принципом, відсутність усвідомлення важливості культури на рівні стратегічного менеджменту, декларативність законодавчої бази) і проблеми (захист національно-культурного простору в умовах глобалізації, концептуальна і програмова невизначеність культурної політики на різних рівнях управління, неуніфікованість процедур надання культурних послуг, низький рівень матеріально-технічного та кадрового забезпечення тощо).

Аналіз процесів, які проходили протягом останніх років у галузі культури, дав можливість окреслити коло найбільш актуальних проблем і питань, а також визначити шляхи підтримки позитивних тенденцій і подолання кризових явищ.

7. Розроблено практичні рекомендації щодо напрямів оптимізації механізмів організаційного, правового та фінансового забезпечення державного регулювання розвитку сфери культури.

Зокрема, обґрунтовано, що сучасна модель культурної політики держави має ґрунтуватися на усвідомленні багатовимірності сфери культури, її національно-духовної та інноваційно-економічної складових, що надасть можливість максимально розкрити культуротворчий потенціал становлення української національної ідеї.

В цьому контексті, на нашу думку, необхідна маркетингова переорієнтація державного управління в Україні, в тому числі у сфері культури. Для державного управління маркетинг дає не просто нові методи аналізу та

способи вирішення проблем, а й формує практичний інструментарій цілепокладання всієї управлінської діяльності. На особливу увагу заслуговують впровадження принципів людинозбереження та культурозбереження як маркетингових механізмів цілепокладання в соціально-культурній сфері, поширення недержавного комерційного маркетингу, підтримка державно-приватного партнерства, цільових проектів і програм.

Потрібно вдосконалити інституційну базу державної політики у сфері культури (розуміючи культуру в ширшому сенсі, тобто включно із мас-медіа, комерційною дозвіллевою сферою тощо); насамперед подолати відомчу нескоординованість у рамках виконавчої влади (між центральними і місцевими органами влади, між різними міністерствами і відомствами).

Слід значно підняти рівень інформаційного та аналітичного забезпечення культурної політики шляхом:

- удосконалення галузевої статистики, особливо щодо культурних індустрій і ринку культурних товарів та послуг, ведення моніторингу культурно-дозвіллевих видатків у сімейних бюджетах громадян тощо;

- активізації наукових пошуків та розширення масштабів аналітичних досліджень у галузі, втілення у практику рекомендацій інформаційно-культурних центрів та громадських організацій;

- посилення контролю за виконанням законодавства у сфері культури, забезпечення прозорості дій держави у сфері культури.

З метою посилення ефективності культурної політики держави також доцільно: 1) реорганізувати Міністерство культури в Міністерство культурної політики та оптимізувати структуру апарату міністерства шляхом злиття тождесних за функціональною спрямованістю структурних підрозділів; 2) здійснити поступовий перехід до політики культурної децентралізації з одночасною промоцією національних культурних цінностей на глобальному рівні; 3) налагодити систему інформаційних зв'язків між управлінськими структурами різних рівнів управління; 4) забезпечити чіткий нормативно-правовий розподіл компетенції органів управління культурою різних рівнів.

З метою запровадження нових інструментів фінансування сфери культури необхідно здійснити наступні заходи:

- запровадити систему змішаного фінансування, яка передбачає програмний принцип формування бюджету в поєднанні із нормативним фінансуванням;

- слід запроваджувати, поряд з уже існуючими, нові механізми фінансування культурних організацій і проектів, зокрема: фінансування культурно-мистецьких проектів на конкурсних засадах (грантові програми), подальший розвиток продюсерської системи, системи культурних інвестицій, залучення недержавних коштів тощо.

Модернізація існуючої системи управління культурною політикою дасть можливість чіткіше збудувати систему державного регулювання розвитку культури на загальнодержавному і регіональному рівнях, уникнути непотрібних дублювань повноважень і сфер компетенцій різних управлінських органів, і, крім того, не фрагментарно, а комплексно вписати культурну політику держави в систему механізмів реформування суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Малімон В. І. Культурна політика держави як «відгук» на «виклики» сучасних просторово-часових модусів життя / В. І. Малімон // Збірник наукових праць НАДУ. – 2006. – Випуск 2. – К. : Видавництво НАДУ, 2006. – С. 326–335.
2. Малімон В. І. Культурна безпека особистості як мета культурної політики держави / В. І. Малімон // Вісник НАДУ. – 2006. – № 4. – С. 222–228.
3. Малімон В. І. Проблеми державної культурної політики в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства / В. І. Малімон // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2008. – Вип. 4. – С. 355–360.
4. Малімон В. І. Стан культурної сфери та особливості здійснення державної політики у сфері культури в умовах глобалізації / В. І. Малімон // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ Магістр, 2009. – № 1 (35). – С. 247–257.
5. Малімон В. І. Проблеми модернізації державного регулювання у сфері культури / В. І. Малімон // Публічне адміністрування: теорія і практика. Електронний збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 2 (4). – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/Patp/2010_2/10mvirsk.pdf.
6. Малімон В. І. Особливості та проблеми державного культурного будівництва в сучасній Україні / В. І. Малімон // Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування. Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (Київ, 31 травня 2007 р.). Том 4. – К. : Видавництво НАДУ, 2007. – С. 244–246.
7. Малімон В. І. Державна політика України у сфері культури в контексті сучасних глобалізаційних процесів / В. І. Малімон // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування : світовий та український досвід. Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (Київ, 30 травня 2008 р.). Том 2. – К. : Видавництво НАДУ, 2008. – С. 324–326.
8. Малімон В. І. Вплив ціннісного досвіду молоді на вибір життєвих стратегій / В. І. Малімон // Вища освіта України. – 2008. – № 4 (додаток 1). – С. 127–128.

9. Малімон В. І. Гуманітарна політика : [практикум] / В. І. Малімон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 164 с.

АНОТАЦІЇ

Малімон В.І. Культурна політика держави як чинник реформування суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2011.

У дисертації досліджено сутність і зміст культури як об'єкта і сфери державного управління, розкрито її значення для розбудови громадянського суспільства, сформульовано цілі, завдання та принципи державного регулювання сфери культури в Україні. З'ясовано сутність понять «культура» та «культурна політика» як багатовимірних категорій. Визначено основну мету, завдання, принципи, методи та механізми державного регулювання сфери культури. Узагальнено досвід здійснення державної політики у сфері культури в Україні та в зарубіжних країнах, на основі чого виділено основні її проблемні зони. Особливу увагу приділено реформаційному потенціалу культурної політики держави. Сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення організаційного, правового та фінансово-економічного механізмів регулювання сфери культури України.

Ключові слова: культура, культурна політика держави, державне управління у сфері культури, державне регулювання у сфері культури, механізми державного управління, реформування суспільства.

Малимон В.И. Культурная политика государства как фактор реформирования общества. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени кандидата наук государственного управления за специальностью 25.00.02 – механизмы государственного управления. – Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа. – Ивано-Франковск, 2011.

В исследовании освещена сущность и содержание культуры как сферы и объекта государственного управления, раскрыто ее роль и значение для построения гражданского общества, сформулированы цели, задачи и принципы государственного управления культурой.

Выяснено сущность понятий «культура» и «культурная политика» как многомерных категорий. Определено цель, задачи, принципы, методы и

механизмы государственного регулирования сферы культуры. Обобщенно опыт осуществления государственной политики в сфере культуры в Украине и в зарубежных странах, на основе чего выделены основные ее проблемные зоны.

На основе всестороннего анализа современной социокультурной ситуации в Украине определены главные тенденции ее развития: снижение роли государства в поддержке культурной сферы в условиях становления рыночных отношений; деидеологизация культуры; глобализация культурного рынка; дальнейшая интеграция отечественной культуры в европейское и мировое культурное пространство; рост роли массовой культуры; коммерциализация сферы культурных индустрий и другие. В работе сформулированы главные противоречия осуществления политики в сфере культуры Украинского государства в современных условиях, среди которых: несоответствие официально провозглашенных целей государственной политики современным тенденциям культурного развития, средств, механизмов реализации государственной политики поставленным целям и заданиям; неадекватность организационно-управленческой деятельности органов власти современным социокультурным процессам. В диссертации выявлены проблемы функционирования культурной сферы: несоответствие материально-технической базы большинства учреждений культуры потребностям населения; недостаточное финансирование и неэффективное использование бюджетных ресурсов; ограниченное участие общественности в принятии управленческих решений; низкий уровень заработной платы работников культуры; отсутствие системы стимулирования и соответствующей правовой политики относительно привлечения инвестиций и средств спонсоров и меценатов; неразработанность политики поддержки негосударственного сектора на разных уровнях управления.

Автором раскрыты важнейшие характеристики системы финансового обеспечения сферы культуры и существующей нормативно-правовой базы как регулятора действий соответствующих механизмов. Определены пути оптимизации финансовых механизмов реализации государственной политики в сфере культуры: формирование целенаправленной бюджетной политики, которой предусматривается перспективное развитие и поддержка культурной сферы, устанавливаются приоритеты бюджетного финансирования; распределение ответственности между государственным и местными бюджетами за финансовое обеспечение функционирования культурной сферы; разработка системы мероприятий в целях усиления контроля за использованием бюджетных средств; внедрение фандрейзинга; усовершенствование нормативно-правовой базы обеспечения внебюджетного финансирования культуры.

Особенное внимание уделено трансформационному потенциалу культурной политики государства. Сформулированы конкретные предложения относительно совершенствования организационного, правового и финансово-экономического механизмов регуляции сферы культуры Украины.

Ключевые слова: культура, культурная политика государства, государственное управление в сфере культуры, государственная регуляция в сфере культуры, механизмы государственного управления, реформирование общества.

Malimon V.I. Cultural policy of state as a factor of reformation of society. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Public Administration. Speciality 25.00.02 – State Management Mechanisms. – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2011.

The thesis investigates the nature and content of culture as an object and public administration, and reveals its importance to civil society strengthening, formulates goals, objectives and principles of state regulation of culture in Ukraine. The essence of concepts «culture» and «cultural policy» as multidimensional categories is clarified.

of state re
culture in
areas. Pa
Formulate
and econc

Key
regulation

id mechanisms
ment policy on
main problem
ultural policy.
legal, financial
aine.
ent in culture,
ety.